

Володимир Анатолійович Греченко

*Кафедра гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
Харків, Україна*

Сергій Сергійович Бандурка

*Харківський національний університет внутрішніх справ
Харків, Україна*

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У СЕРЕДИНІ 1960-Х РОКІВ: ДОСВІД, УРОКИ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальній злочинності в середині 1960-х років. У цей час відбулася зміна політичної влади в СРСР і йшли пошуки нової парадигми організації та діяльності органів внутрішніх справ. Слід відзначити, що рівень злочинності в середині 1960-х років залишався досить високим, хоча офіційно показники розкриття злочинів покращилися. Значною була кількість таких злочинів, як: тяжкі тілесні ушкодження; звалтування; крадіжки особистої власності; шахрайство; хуліганство. Міністерство охорони громадського порядку вживало заходи щодо покращення якості агентурно-оперативної роботи у сфері запобігання та розкриття кримінальних злочинів, переглядався агентурний апарат з метою заміни його більш працездатним; активізовано було боротьбу з притонуотриманням, проституцією та наркоманією. Водночас було встановлено численні факти порушень законності, що допускалися працівниками міліції при охороні та конвоюванні заарештованих. Було встановлено факти, коли окремі працівники міліції саджали громадян у камеру попереднього ув'язнення без будь-яких підстав та навпаки не вживали заходів до негайного затримання та ув'язнення до неї осіб, запідозрених у вчиненні злочинів. Мала місце незадовільна організація оглядів місць подій та невміле проведення початкових оперативно-розшукових і слідчих дій. У деяких лінійних органах міліції стосовно осіб, які постійно займалися бродяжництвом і не мали постійного місця проживання, нерідко обмежувалися лише оформленням приводів та офіційних попереджень, необґрунтовано звільняли їх і тим самим давали можливість продовжувати вести бродячий спосіб життя. Враховуючи, що ще багато злочинів скоєно раніше засудженими, було запроваджено такий вид обліку, як спостережну справу для вивчення поведінки осіб із раніше судимих, що виношували злочинні задуми. Проводилася робота зі зміцнення кадрів дільничних уповноважених та було організовано спеціальне навчання при райвідділах міліції щодо підвищення їх кваліфікації в оперативному аспекті.*

Ключові слова: *Україна, 1960-ті роки, міністерство охорони громадського порядку, міліція, протидія злочинності.*

Volodymyr A. Hrechenko

Department of Humanities and Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine

Sergii S. Bandurka

Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine

COMBATING CRIME IN UKRAINE IN THE MID-1960S: EXPERIENCE, LESSONS

Abstract. *The article is devoted to the study of the activities of law enforcement agencies in combating criminal crime in the mid-1960s. At that time, there was a change of political power in the USSR and the search for a new paradigm of the organization and activity of internal affairs bodies was underway. It should be noted that the level of crime in the mid-1960s remained quite high, although officially the indicators of solving crimes improved. There was a significant number of such crimes as: serious bodily injury; rape; theft of personal property; fraud; hooliganism. The Ministry of Public Order Protection took measures to improve the quality of agent-operational work in the field of prevention and detection of criminal crimes, the agent apparatus was reviewed with the aim of replacing it with a more efficient one; the fight against brothels, prostitution and drug addiction was intensified. At the same time, numerous facts of legal violations committed by police officers during the guarding and escorting of the arrested were established. The facts were established when individual police officers put citizens in a pre-trial detention cell without any grounds and, on the contrary, did not take measures to immediately detain and incarcerate persons suspected of committing crimes. There was an unsatisfactory organization of inspections of the places of events and inept conduct of the initial operational search and investigative actions. In some line police bodies, in relation to persons who were constantly engaged in vagrancy and did not have a permanent place of residence, they were often limited to issuing pretexts and official warnings, unreasonably dismissing them and thereby giving them the opportunity to continue to lead a vagrant lifestyle. Taking into account that many more crimes were committed by previously convicted persons, this type of record was introduced as an observational case to study the behavior of persons with previous convictions who harbored criminal intentions. Work was carried out to strengthen the personnel of precinct commissioners, and special training was organized at district police departments to improve their qualifications in the operational aspect.*

Keywords: *Ukraine, the 1960s, the Ministry of Public Order Protection, the police, crime prevention.*

ВСТУП

Наразі наша держава переживає найбільший військовий конфлікт в своїй історії, викликаний неспровокованою агресією Росії. Держава не тільки веде збройну боротьбу із зовнішнім ворогом на фронті, але й одночасно прагне забезпечити

безпеку своїх громадян від кримінальних посягань на всій контрольованій території. І тут у нагоді може стати історичний досвід протидії злочинності минулих років, який, зрозуміло, треба зважувати із урахуванням реалій сьогодення. Певний досвід протистояння злочинності було накопичено в 1960-ті роки. Цей досвід має як позитивні, так і негативні аспекти, його уроки можуть бути використані й сьогодні. Ця тема ще не знайшла своєї достатньої розробки в історико-правовій літературі, хоча деякі її аспекти знайшли своє висвітлення в роботах О. М. Бандурки [1], В. А. Греченка [2], А. П. Чернеги [3], зарубіжних авторів О. Семухіної та М. Рейнольдса [4], Брайана ла Пьера [5].

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Одним із найважливіших принципів методології, на який спиралися автори, був *історизм*. Застосування історизму починалося з *принципу* історизму й переходило в *метод* історизму. Застосування принципу історизму дозволило розглянути всі історичні факти, явища й події відповідно до конкретно-історичних обставин в їх взаємозв'язку й взаємообумовленості. Всі історичні явища вивчалися в розвитку: як виникли, які етапи пройшли, чим в кінцевому рахунку стали. Події чи особи, їх діяльність не розглядалися водночас чи абстрактно, поза часовими вимірами. Застосування принципу історизму було важливим ще й тому, що він не обмежується констатацією минулого, а передбачає цілісний синтез минулого, сьогодення й майбутнього як атрибутів людського буття в їх динаміці. З позиції цього принципу правове явище розглядалося не тільки як таке, що змінюється, а й як частина людської історії, культури, результат свідомої, цілеспрямованої діяльності людини. Втілення в життя принципу історизму в пізнанні правових явищ передбачало насамперед погляд на предмет дослідження, що цікавить нас на даний момент з позиції його змін у часі в ході розвитку історії радянського суспільства. Історія в цьому випадку розумілася нами як постійне перетворення майбутнього на теперішнє й теперішнього на минуле в результаті людської діяльності.

Діяльнісний підхід, який застосовувався авторами, передбачав аналіз історико-правових процесів та явищ через призму діяльності урядових організацій, органів охорони правопорядку, суспільства в цілому та окремих історичних особистостей. Діяльнісний підхід дав можливість виокремити ті фактори, що впливали на генезу та еволюцію конкретних напрямів діяльності міліції, та які чинники визначали їх ефективність і результативність.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Стан протидії злочинності

У 1964 році слідчими органів МОГП та оперативним складом міліції республіки по лінії карного розшуку було порушено 33 082 кримінальних справ. За перший квартал 1965 року відповідно 6 700, у тому числі про розбійні напади – 120, гра-

бежі – 343, крадіжки державного та особистого майна – 3.070, про хуліганство – 2.256, про дорожньо-транспортні пригоди – 911 [6].

Досить цікавий, багато в чому типовий матеріал для аналізу криміногенної ситуації в містах республіки дають дані по м. Львову за 1965 рік. Так, у цей рік на території міста не було допущено жодного умисного вбивства, а два замаху на вбивство було розкрито в день їх скоєння. Знизилися такі злочини, як крадіжки із державних об'єктів на 30%, у тому числі з магазинів, складів та баз на 37%. Зменшилася злочинність і серед неповнолітніх на 8,4%. За перше півріччя 1965 року у місті було зареєстровано 531 кримінальний злочин, розкрито – 512, у тому числі особливо небезпечних злочинів було зареєстровано – 328, розкрито – 311. Розкриття кримінальних злочинів становило: загальне – 96,4% у тому числі особливо небезпечних – 94,8% [7].

Управління міліції м. Львова розкрило в Ленінському РВМ серйозні недоліки в агентурно-оперативній роботі. Так, на 1 січня 1965 року агентурний апарат становив 82 особи, після ретельного вивчення особистих і робочих справ агентів, і навіть після здійснення з кожним із них зустрічей, – 21 особу з агентурної мережі було виключено, як баласт, по непрацездатності, за віком тощо, бо метою агентурної розробки в цей час стала молодь. Так, групою працівників апарату разом із оперпрацівниками цього РВМ було здійснено вербування 11 осіб агентів, ця робота продовжувалась і далі [7].

Разом з тим у цій роботі мали місце й суттєві недоліки. Так, було допущено зростання загальної злочинності на 91 випадок або на 20,7%, у тому числі особливо небезпечних – на 16 випадків або на 5,1%. Зростання злочинності відбулося переважно за рахунок таких злочинів, як тяжкі тілесні ушкодження – на 8 випадків чи в 1,7 рази; звалтування – на 5 випадків або на 55,5%; крадіжок особистої власності – на 88 випадків чи 86,5%, зокрема з квартир на 12 випадків чи 46%; шахрайства на 21 випадок чи в 1,9 рази; хуліганства на 28 випадків чи 42,4% [7].

Зростання кишенькових крадіжок і хуліганських проявів пояснювалося лише посиленням роботи органів міліції по боротьбі зі зазначеними злочинами, а зростання квартирних крадіжок – слабкістю агентурного апарату карного розшуку, внаслідок чого не змогли вчасно запобігти скоєним крадіжкам.

За перше півріччя 1965 року за вчинені злочини було притягнуто до кримінальної відповідальності 320 осіб, у тому числі раніше засуджених – 105 або 32,8% до загальної кількості залучених; молодь до 25 років – 174 або 54,3%, неповнолітніх – 64 або 20%. Злочини вчинили: раніше засуджені – 158 або 30,8% до розкритих, неповнолітні – 68 (12,3%), і якщо враховувати їх участь у злочинах разом із дорослими, то відсоток становитиме 19,1%; особи, які перебували в стані сп'яніння – 139 (27,1%); на вулицях та інших громадських місцях – 153 або 29,8% до розкритих [7].

З метою недопущення подібних недоліків і покращення якості агентурно-оперативної роботи щодо запобігання та розкриття кримінальних злочинів міліцією Львова почали здійснюватися такі заходи:

- переглядався агентурний апарат з метою заміни його більш працездатним;
- переглядалися оперативні обліки з метою більш повного взяття на облік кримінально-злочинного елемента й, особливо, раніше судимих осіб, і якнайшвидшого вивчення їх способу життя, повсякденного спостереження за їх поведінкою через дільничних уповноважених та агентуру;
- для покращення боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх було створено групу при Відділі карного розшуку (ВКР) Управління міліції (УМ) м. Львова, якою складено план заходів із залученням до цієї роботи широкого загалу;
- на раніше судимих осіб було створено при ВКР УМ м. Львова картотеку допоміжного обліку, що надало можливість більш конкретної їх розробки та спостереження за їх поведінкою;
- активізовано боротьбу з притонуотриманням, проституцією та наркоманією, розроблено заходи з цього питання;
- для більш ретельного відпрацювання затриманих за вчинені злочини осіб з Управління міліції м. Львова було виділено спеціально оперпрацівника. Його завдання полягало у виявленні зв'язків затриманих на волі з подальшою їх розробкою, а також установлення через затриманих осіб, які залишилися на волі, але вчиняють злочини та розкриття злочинів;
- спільно з керівництвом відділу служби Управління міліції було переглянуто роботу зовнішньої служби, особливо у вечірній та нічний час;
- з метою недопущення викрадень мотоциклів та автотранспорту спільно з ДАІ УМ м. Львова було розроблено низку практичних заходів із цього питання;
- було активізовано роботу щодо розкриття злочинів минулих років, а також розшуку злочинців і дезертирів Радянської армії [7].

Слід відзначити, що зазначені заходи, намічені керівництвом міліції м. Львова, були достатньо продуманими, конкретними та такими, що охоплювали різні напрями протидії злочинності.

У зв'язку з тим, що рівень крадіжок із державних і громадських об'єктів залишався достатньо високим 9 квітня 1966 року Міністерство охорони громадського порядку (МОГП) УРСР спрямувало місцевим органам міліції вказівку «Про заходи щодо попередження та розкриття крадіжок». Зокрема у ній відзначалося, що проведені перевірки показують, що органи міліції республіки в 1965 році дещо активніше проводили заходи щодо запобігання та розкриття крадіжок із державних і громадських об'єктів, унаслідок чого їх кількість порівняно з 1964 роком скоротилася на 13,8%, а крадіжки з баз, складів, скринь і магазинів зменшилися на 15,2%. Значне зниження крадіжок державної та громадської власності відзначалось у Волинській області – на 64,4%, Закарпатській – на 62,2%, Херсонській – на 55,2%, Дніпропетровській – на 47,1%, Кіровоградській – на 35,0%, Одеській –

на 34,3%, Донецькій – на 10,8%, на Південній залізниці – на 63,6%, на Одесько-Кишинівській – більш ніж удвічі. Зниження кількості крадіжок державної та громадської власності в цих та деяких інших областях стало можливим унаслідок того, що працівники органів міліції разом із іншими службами правильно проводили запобіжно-профілактичні заходи, швидко реагували на сигнали про підготовлювані та вчинені крадіжки й організували їх розкриття за гарячими слідами, що давало можливість своєчасно затримувати злочинців та запобігати вчиненню ними нових крадіжок.

МОГП указувало на необхідність активно використовувати в роботі щодо запобігання та розкриття крадіжок державної та громадської власності можливості агентури. З цією метою звернути її увагу на виявлення осіб, особливо з-поміж раніше судимих за вчинення крадіжок, схильних до цих злочинів, місць, де збирався злочинський елемент збувачів краденого. Таких осіб активно розробляти з метою викриття їх у вчинених злочинах; ширше використовувати в боротьбі з крадіжками засоби криміналістики і, зокрема, «хімічні пастки».¹ Вимагалось також забезпечити процесуальне оформлення начальниками органів міліції та карного розшуку встановлення «хімічних пасток» на кожному об'єкті, фіксувати в протоколах огляду місць пригод факти пошкодження «хімічних пасток» злочинцями, допит потерпілих або свідків із числа працівників об'єкта, де була встановлена «пастка», про обставини встановлення та пошкодження, залучення до справ акта застосування хімічної речовини та зразка використаної речовини й призначення судово-хімічної експертизи; приписувалось також припинити практику необґрунтованих відмов у порушенні кримінальних справ за заявами громадян та організацій про вчинені злочини. Недбайливих працівників міліції, які не вжили вчасно заходів щодо розшуку злочинців по «гарячих» слідах, вимагалось суворо карати [8].

2.2 Недоліки в роботі міліції при здійсненні протидії злочинності

Прокуратура УРСР звернула увагу керівництва МОГП республіки на численні факти порушення законності, допущені працівниками міліції при охороні й конвоюванні арештованих. Про це йшлося в Поданні першої заступниці прокурора УРСР К. І. Згурської від 30.09.1965. Зокрема, підкреслювалося, що в 1965 році було встановлено численні факти порушень законності, що допускаються працівниками міліції при охороні та конвоюванні заарештованих. Перевірка законності утримання громадян у камерах попереднього ув'язнення та розслідування кон-

¹ Споряджені (оброблені) спеціальними хімічними речовинами (фарбуючими, люмінесцентними або запаховими) пристрої, закамуються під різні предмети, або потай установлені всередині об'єкта охорони, або поряд із ним для перенесення СХВ на тіло та одяг особи, яка вчинила несанкціоноване проникнення. Хімпастка є пасивним засобом охорони. При спробі несанкціоновано проникнути на об'єкт охорони, або взяти споряджений предмет відбувається спрацювання пристрою на тіло, одяг порушника рясно забарвлюється СХВ. Одночасно можливі варіанти з поначою звукового та/або димового сигналу.

кретних справ показало, що в багатьох органах міліції вкрай незадовільно велася охорона та спостереження за поведінкою заарештованих, які утримувалися під вартою. Внаслідок цього заарештовані грубо порушували режим свого утримання, підпилювали ґрати вікон, розбирали підлогу, влаштували для проходу ями, а згодом організовували втечі. Так, у ніч на 15 вересня 1965 року з КПУ Комунальського МВМ Луганської області шляхом пролому стелі гаком від опалювальної батареї здійснили втечу: А. В. Куркін (судимий 5 разів, засуджений за крадіжку та втечу до 12 років позбавлення волі), О. І. Зубко (арештований за зґвалтування) та Н. Г. Полунін (арештований за розкрадання). Як було встановлено розслідуванням, Куркін мав намір втекти з метою вбивства голови Кримського обласного суду Панченка та народного судді Красноперекопського району Остапенка.

Також почастишали випадки самогубств громадян, які утримувалися під вартою. Під час розслідування справ, порушених за цими фактами, було встановлено, що в низці випадків самогубці при виконанні своїх намірів скористалися предметами та речами, які мали бути вилучені під час поселення їх у місцях ув'язнення працівниками міліції. Особи, які несли службу з охорони КПУ не забезпечували постійне спостереження за поведінкою заарештованих, не реагували на сигнали та заяви інших співкамерників про наміри таких осіб вчинити самогубство. Так, заарештований за скоєння великого розкрадання Ш. Х. Лернер Коцюбинському та іншим ув'язненим висловлював свої наміри про самогубство. Інспектор Могилів-Подільського РВМ Вінницької області Резнюк і черговий по КПУ Смотрук не перевірили ці дані та не вжили заходів до посилення спостереження за поведінкою Лернера, що перебував у КПУ. 10 травня 1965 року Лернер у камері на нарах із знятого з себе одягу зробив макет людини і виставивши її перед собою, повісився, прив'язавши скручену з білизни мотузку до ґрат вікна.

Було встановлено факти, коли окремі працівники міліції саджали громадян у КПУ без будь-яких підстав та навпаки не вживали заходів до негайного затримання та ув'язнення в КПУ осіб, запідозрених у вчиненні злочинів. Наприклад, черговий Березовського РВМ Одеської області Шабаєв утримував у КПУ і залишив без спостереження Г. А. Аркушенка, який перебував у п'яному стані й не вчинив жодного злочину. Аркушенку належало надати медичну допомогу, але цього не було зроблено й він 2 лютого 1965 року помер у КПУ.

Окремі працівники міліції допускали й інші факти порушення правил, визначених Статутом з охорони, утримання та конвоювання заарештованих, затриманих. У низці місць заарештовані утримувалися в необладнаних приміщеннях, доставлялися до камер слідчих без належної охорони, не вживалися заходи щодо забезпечення безпеки під час конвоювання на шляху утримування, під час прогулянок. І в цих випадках відсутність пильності призводила до тяжких наслідків.

Так, 28 серпня 1965 року під час конвоювання до Борщівського РВМ Тернопільської області міліціонером М. І. Кугаївським з автомашини вистрибнув за-

триманий Лук'ячук, який від отриманих поранень помер. 5 січня 1965 року на станції Помічна Одеської залізниці під час конвоювання, затриманий за крадіжку О. М. Кірка кинувся під колеса товарного поїзда, що проходив поряд, і був смертельно травмований.

За поданнями прокурорів начальники УОГП областей покарали працівників, які допустили порушення. Водночас наявність таких серйозних фактів втечі з КПУ особливо небезпечних злочинців та інші порушення, пов'язані з охороною та конвоюванням заарештованих, свідчили про те, що начальники УОГП областей не вживали всіх заходів до неухильного виконання правил, визначених у Статуті служби міліції з охорони, утримання та конвоювання заарештованих, затриманих [9].

Цей період діяльності міліції характеризувався також наявністю значної кількості недоліків у її роботі щодо здійснення приводів і офіційного попередження правопорушників. Так, у м. Шахтарську Донецької області було багато осіб, які систематично допускали порушення громадського порядку та інші правопорушення, за що вони затримувалися дружинниками, патрулями та постовими. Незважаючи на це міськвідділ міліції за 8 місяців дії Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 не здійснив жодного офіційного приводу з метою попередження. Таке саме становище було в лінійних органах міліції на станціях Червоноармійська, Слов'янськ, Донецьк, Ясинувата Донецької залізниці. Погано ця робота проводилася в Добропільському, Костянтинівському та Олександрівському районах Донецької області, а також у Сумському, Ямпільському, Лебединському, Краснопільському, Глухівському, Велико-Писарівському районах Сумської області та ін.

У Полтавському РВМ до січня 1967 року не було здійснено жодного приводу та офіційного попередження, хоча до райвідділу надходили заяви про антигромадську поведінку окремих осіб, ці заяви перевірялися, порушники викликалися до райвідділу міліції, де їх попереджали про неприпустимість антигромадського порядку. Однак листки приводів не склалися, зроблені попередження не реєструвалися й відповідно до інструкції не оформлялися.

Мали місце непоодинокі факти, коли привід та офіційне попередження здійснювалося без достатньої на те підстави. Матеріали про правопорушення, які надходили до органів міліції не перевірялися. Внаслідок цього приводу та офіційного попередження зазнавали особи, які вперше або випадково допустили незначні правопорушення, а також особи, які вчинили злісні правопорушення, які тягнуть за собою кримінальне покарання. Так, у Жовтневому РВМ м. Полтави було зроблено попередження В. П. Слюсарю за те, що він 11 лютого 1967 року, перебуваючи в чебуречній курилці, хоча жодних матеріалів, що свідчать про систематичні правопорушення з боку Слюсаря, райвідділ не мав. Лінійним відділом міліції ст. Херсон Одесько-Кишинівської залізниці було зроблено попередження оглядачеві вагонів А. Є. Карпову та робітнику автобази Г. М. Філіну за порушення трудової дисципліни.

У деяких лінійних органах міліції стосовно осіб, які постійно займалися бродяжництвом і не мали постійного місця проживання, нерідко обмежувалися лише оформленням приводів та офіційних попереджень, необґрунтовано звільняли їх і тим самим давали можливість продовжувати вести бродячий спосіб життя. Багато таких фактів було виявлено в лінійних органах міліції ст. Одеса-Головна Одесько-Кишинівської залізниці та ст. Микитівка Донецької залізниці.

Серйозним недоліком у роботі низки органів міліції було те, що абсолютно не застосовувалися приводи та офіційні попередження до осіб, засуджених судами до заходів кримінального покарання без позбавлення волі. Як правило, такі особи до органів міліції не викликалися, бесіди з ними не проводилися, листки приводів не оформлювалися та офіційні застереження їм не робилися.

Порушуючи встановлений порядок, окремі органи міліції не здійснювали перевірку осіб, на яких надійшли повідомлення про антигромадську поведінку, за картотеками листків приводів, притягнених за дрібне хуліганство та за іншими оперативними обліками. Унаслідок цього нерідко на одну й ту саму особу при повторному порушенні громадського порядку складалися нові листки приводів.

З метою забезпечення виховного впливу офіційного попередження інструкція передбачала, що його здійснюють начальник органу міліції, його заступники, начальники відділень міськрайорганів міліції. Однак цієї вимоги не скрізь дотримувалися. Із 47 приводів, зареєстрованих у Білопільському РВМ Сумської області, у 43 випадках офіційні попередження здійснювали дільничні вповноважені. Аналогічний стан був у органах міліції Донецької області на Одесько-Кишинівській залізниці. В органах міліції Полтавської області у листках приводів, складених на неповнолітніх були відсутні відмітки про виклик неповнолітнього та здійснення офіційного попередження в присутності батьків або осіб, які їх замінюють.

У зв'язку з цим заступник міністра охорони громадського порядку УРСР комісар міліції 3 рангу І. Д. Бондаренко¹ 6 серпня 1967 року спрямував начальникам управлінь охорони громадського порядку виконкомів обласних і Київської міської рад депутатів трудящих УРСР, начальникам управлінь міліції на Південно-Західній залізниці, дорожніх, водних і лінійних відділів і відділень міліції, начальникам управлінь і відділів міліції, виконкомів міських і районних рад депутатів трудящих УРСР Вказівку про недоліки в роботі органів міліції щодо здійснення приводів і офіційного попередження правопорушників. Так, МОГП Української РСР пропонувало: «Начальникам УОГП, УМ на Південно-Західній залізниці, дорожніх і водних відділів міліції ретельно перевірити роботу щодо застосування

¹ Бондаренко Іван Данилович (1921–2012). В органах внутрішніх справ з 1942 року, учасник Другої світової війни. У 1955 році закінчив Вищу школу МВС СРСР. Протягом 1941–1956 років працював на керівних посадах в органах внутрішніх справ та державної безпеки Івано-Франківської області. З 1956 року – в Центральному апараті МВС – МОГП УРСР, начальник Управління міліції МОГП, заступник міністра охорони громадського порядку УРСР. 1975–1982 роки – начальник Управління внутрішніх справ виконкому Київської обласної ради. Генерал-лейтенант міліції (1973).

інструкції про порядок приводу, реєстрації й офіційного попередження в усіх органах міліції та вжити необхідних заходів для усунення наявних там недоліків». [10] Як бачимо, подібні недоліки були в багатьох підрозділах міліції, але вони були достатньо однотипними й торкалися таких питань: 1) деякі органи міліції не здійснили жодного офіційного приводу з метою попередження, хоча підстави для цього були; 2) мали місце непоодинокі факти, коли привід та офіційне попередження здійснювалося без достатньої на те підстави; 3) не застосовувалися приводи й офіційні попередження до осіб, засуджених судами до заходів кримінального покарання без позбавлення волі; 4) не виконувалася інструкція, що попередження здійснюють начальник органу міліції, його заступники, начальники відділень міськрайорганів міліції. Як вихід із цієї ситуації й панацею від недоліків МОГП пропонував чітко дотримуватися при винесенні попереджень правопорушникам відповідної інструкції, а місцевим органам міліції перевіряти її виконання.

2.3. Підсумки боротьби зі злочинністю та завдання щодо її поліпшення

Узагальнюючі дані щодо стану протидії злочинності в Українській РСР та досягнень і недоліків у цій роботі за 1960 рік – початок 1967 року містилися у виступі міністра охорони громадського порядку УРСР І. Х. Головченка на Всесоюзній нараді-семінарі керівників органів МОГП СРСР, яка відбулася 27–31 березня 1967 року

Міністр відзначив, що в Українській республіці за останні шість років загальна кількість злочинів знизилася на 21,7%. Проте рівень злочинності залишався ще високим. Тодішній секретар ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренко в своєму щоденнику записав, що в 1966 році в республіці було вчинено 120 тис. злочинів, а особливо небезпечних – більше 38 тис. Злочини, вчинені в нетверезому стані досягли 54% [11]. За даними міністра І. Х. Головченка, у 1966 році розкриття злочинів у республіці становило 98,9%, зокрема найтяжчих – 97,8%. За останні 5 років розкриття всіх злочинів підвищилося на 1,5%, а найбільш тяжких – на 2,5%. Помітно покращилося розкриття умисних убивств, згвалтувань, крадіжок державного та громадського майна. 260 міських, районних та лінійних органів міліції або 41% домоглися розкриття всіх учинених у 1966 році злочинів. Деяке покращення роботи з розкриття злочинів призвело до значного зниження залишку нерозкритих злочинів. Майже втричі знизився залишок нерозкритих, так званих старих злочинів [12]. Останні три роки МОГП УРСР при оцінці результатів роботи органів урахувало, перш за все, на скільки знизився залишок нерозкритих злочинів та вміння розкривати тяжкі злочини, а не відсоток розкриття. Втім органи міліції республіки ще не справлялися із завданням повного розкриття всіх злочинів. Залишок нерозкритих із них ще був великий.

Проте була подолана недооцінка агентурної роботи, яка з'явилася в органах після видання наказу МВС СРСР №0055 1959 року. Агентурний апарат органів

в Україні після виходу цього наказу було скорочено майже наполовину, різко знизилосся розкриття за даними агентів. Серед окремої частини оперативних працівників виникло зневажливе ставлення до агентури. МОГП було проведено роботу щодо зміцнення ослабленої негласної мережі, особливу увагу було приділено якості нових вербувань та підвищенню ролі й відповідальності керівного складу в роботі з агентурою. У роботі з набуття та розставлення агентів МОГП керувалося необхідністю проникнути в законспіровані ланки злочинних формувань, у місця концентрації кримінального елемента, збуту викраденого, щоб своєчасно отримати сигнали про злочинні наміри окремих осіб.

Разом з тим із 1962 року був відновлений інститут довірених осіб, із якими працювали як дільничні уповноважені, так і оперативні працівники карного розшуку і БРСВ.

Довірені особи широко використовувалися в оперативній роботі для виконання разових конкретних завдань, проведення заходів щодо підвищення ролі негласних сил у боротьбі зі злочинністю. За допомогою цього вдалося досягти деяких позитивних результатів. Так, у 1966 році за допомогою негласних можливостей було розкрито 22% вбивств, 26% зґвалтувань, 48% розбійних нападів, 41% пограбувань. Унаслідок активного використання агентури в комісійних, магазинах скупки, на речових ринках та інших місцях збуту викраденого вдалося розкрити 45% усіх крадіжок [12]. Поряд із посиленням агентурної роботи на волі було встановлено порядок негласної перевірки в КПУ осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів. У практиці того часу багато осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, остаточно викривалися внаслідок негласної роботи в КПУ.

Недоліки в роботі були пов'язані передусім із фактами затримання осіб без достатніх підстав, згодом звільнених із КПУ за не підтвердженням підозр. Це відбувалося тому, що багато оперативних працівників міліції ще не володіли мистецтвом глибокої та кваліфікованої перевірки підозрюваних на волі. Деякі працівники під зміцненням агентурного апарату нерідко розуміли лише його кількісне збільшення.

Міністерство провело деякі заходи щодо підвищення ролі оперативних обліків у боротьбі зі злочинністю. Враховуючи, що ще багато злочинів скоєно раніше засудженими, було запроваджено такий вид обліку, як спостережну справу для вивчення поведінки осіб із раніше судимих, що виношували злочинні задуми. На проведеній науково-практичній конференції з викорінення рецидивної злочинності за участю вчених-юристів було вироблено й інші заходи боротьби з рецидивом, що дало нам можливість дещо призупинити зростання рецидивної злочинності.

Вивчаючи причини поганого розкриття, МОГП звернуло увагу на незадовільну організацію оглядів місць подій та невміле проведення початкових оперативно-розшукових та слідчих дій. Відбувалося це тому, що на місця пригод нерідко виїжджали працівники, які були недостатньо підготовлені. Тому міністр видав

спеціальний наказ, в якому було встановлено порядок проведення оглядів місць пригод та первинних дій щодо розкриття злочинів гарячими слідами. Було значно збільшено апарати криміналістичних досліджень; встановлено порядок обов'язкового виїзду експертів на місце пригод разом із працівниками карного розшуку та слідчими. Розкриття злочинів за допомогою науково-технічних засобів зросло з 18% у 1961 році до 27% у 1966 році [12].

Була проведена певна робота зі зміцнення кадрів дільничних уповноважених та організовано спеціальне навчання при райвідділах міліції щодо підвищення їх кваліфікації в оперативному аспекті. Перед ними було поставлене, як одне з головних завдань, – виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, на дільниці, що обслуговується, та обов'язкова участь у розкритті злочинів. Це дало змогу підвищити роль дільничних уповноважених у боротьбі зі злочинністю. І вони розкривали 31% злочинів, це вчетверо більше, ніж вони розкривали за 6 років до цього.

Як відзначав міністр «з моменту організації слідчих апаратів їх роль у розкритті злочинів стала неухильно підвищуватися». На початок 1967 року питома вага справ, що порушуються слідчими по республіці складала 60%.

Міністерством було визначено найбільш доцільні форми взаємодії слідчих та оперативних працівників, порядок проведення ними спільних заходів із метою успішного викриття злочинців. Слідчим було надано право знайомитися з оперативними матеріалами, які стосувалися розслідуваної ними кримінальної справи. У минулому вже були випадки, коли слідчі використовували оперативні дані як докази в справі, що нерідко призводило до тяжких наслідків. Тому МОГП спеціальними вказівками визначило, що слідчий знайомиться з цими матеріалами лише для особистого орієнтування. Докази ж збиралися та документувалися в установленому законом порядку.

У відшкодування завданих збитків у 1966 році в злочинців було вилучено й описано майна на суму 7 млн руб. За останні п'ять років вилучено 214 кг золота. У 1964 році в органах припинялася кожна четверта кримінальна справа. На початок 1967 року в органах республіки припинялося 12,4% порушених кримінальних справ, слідством і дізнанням припинялися справи, які не повинні були порушуватися [12].

ВИСНОВКИ

Слід відзначити, що рівень злочинності в середині 1960-х років залишався досить високим. Було допущено зростання загальної злочинності в тому числі особливо небезпечних. Зростання злочинності відбулося переважно рахунок таких злочинів, як тяжкі тілесні ушкодження, згвалтування, крадіжки особистої власності, шахрайство, хуліганство. Задля покращення якості агентурно-оперативної роботи щодо запобігання й розкриття кримінальних злочинів переглядався агентурний апарат з метою заміни його більш працездатним; активізовано боротьбу з при-

тоноутриманням, проституцією та наркоманією, розроблено заходи з цього питання. Разом з цим у цей час було встановлено численні факти порушень законності, що допускаються працівниками міліції при охороні та конвоюванні заарештованих. Було встановлено факти, коли окремі працівники міліції саджали громадян у КПУ без будь-яких підстав та навпаки не вживали заходів до негайного затримання й ув'язнення в КПУ осіб, запідозрених у вчиненні злочинів. Міністерство охорони громадського порядку вжило низку заходів щодо поліпшення роботи з протидії злочинності. Враховуючи, що ще багато злочинів скоєно раніше засудженими, було запроваджено такий вид обліку, як спостережну справу для вивчення поведінки осіб із раніше судимих, що виношували злочинні задуми. Мала місце незадовільна організація оглядів місць подій та невміле проведення початкових оперативно-розшукових і слідчих дій. Проводилася робота зі зміцнення кадрів дільничних уповноважених та організовано спеціальне навчання при райвідділах міліції щодо підвищення їх кваліфікації в оперативному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Бандурка О. М. Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України в 1917–2022 рр. Харків : Майдан, 2022. 544 с.
- [2] Греченко В. А. Діяльність органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю на початку 1960-х років. *Formation of innovative potential of world science Formation of innovative potential of world science* : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference, March 1, 2024. Tel Aviv, State of Israel: International Center of Scientific Research. P. 9–11.
- [3] Чернега А. П. Правове регулювання діяльності органів міліції Української РСР у 1956–1985 РР. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.01. Київ, 2008. 21 с.
- [4] Semukhina O. B., Reynolds K. M. Understanding the Modern Russian Police. Boca Raton, FL, CRC Press, Taylor and Francis Group, 2013. 337 p.
- [5] Brian La Pierre. Hooligans in Khushev's Russia: Defining, Policing, and Producing Deviance during the Thaw. Madison : University of Wisconsin Press, 2012. 290 p.
- [6] Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України. (ГДА МВС України). Ф. 31. Оп.1. Спр. 23. Арк. 114.
- [7] Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України. (ГДА МВС України). Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 133.
- [8] Вказівка Міністерства охорони громадського порядку УРСР про заходи щодо попередження та розкриття крадіжок від 09.04.1966 р. *Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України в документах та матеріалах : в 3-х т.* Київ : Генеза, 2000. Т. 3. С. 406.
- [9] Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України. (ГДА МВС України). Ф. 54. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 195–200.
- [10] Про недоліки у роботі органів міліції щодо здійснення приводів і офіційного попередження правопорушників: вказівка заступника міністра охорони громадського порядку УРСР комісара міліції 3 рангу І. Бондаренка 6 серпня 1967 р. *Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України в документах та матеріалах : в 3-х т.* Київ : Генеза, 2000. Т. 3. С. 294–295.

- [11] Овчаренко Ф. Д. Спогади. Київ : Оріяна, 2000. С. 228.
- [12] Виступ міністра охорони громадського порядку Української РСР І. Х. Головченка на Всесоюзній нараді-семінарі керівників органів Міністерства громадського порядку УРСР 27–31 березня 1967 р. *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)* / [М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко, В. В. Ткаченко, В. М. Чисніков, Т. А. Плуґатар, В. А. Довбня, О. В. Кожухар] ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ, 2016. Т. 6. : Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). Київ – Харків : Мачулін, 2016. С. 815.

REFERENCES

- [1] Bandurka, O. M. (2022). *Secretaries, People's Commissars, Ministers of Internal Affairs of Ukraine in 1917–2022*. Kharkiv: Maidan.
- [2] Grechenko, V. A. (2024). The activities of Ukrainian law enforcement agencies in combating crime in the early 1960s. *Formation of innovative potential of world science Formation of innovative potential of world science»: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference, March 1, 2024*. Tel Aviv, State of Israel: International Center of Scientific Research, 9–11.
- [3] Chernega, A. P. (2008.). Legal regulation of the activities of the police of the Ukrainian SSR in 1956–1985: Kyiv: Referat.
- [4] Semukhina, O. B. & Reynolds, K. M. (2013.). *Understanding the Modern Russian Police*. Boca Raton, FL, CRC Press, Taylor and Francis Group.
- [5] Brian, La Pierre. (2012). Hooligans in Khushchev's Russia: Defining, Policing, and Producing Deviance during the Thaw. Madison: University of Wisconsin Press.
- [6] Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. C. 31. D. 1. F. 23. L. 114.
- [7] Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. C. 25. D. 1. F. 70. L. 133.
- [8] Instruction of the Ministry of Public Order of the Ukrainian SSR on measures to prevent and detect thefts on April 9, 1966. (1997). *Mykhailenko P. P., Kondratiev Ya. Yu. History of the Ukrainian Police in Documents and Materials in 3 v*. Kyiv: Geneza, 3, 406.
- [9] Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. C. 54. D. 1. F. 200. L. 195–200.
- [10] On the shortcomings in the work of the police in terms of providing pretexts and official warnings to offenders: instruction of the Deputy Minister of Public Order of the Ukrainian SSR, Police Commissioner of the 3rd rank I. Bondarenko, August 6, 1967. *Mykhailenko P. P., Kondratiev Ya. Yu. History of the Ukrainian Police in Documents and Materials in 3 v*. Kyiv: Geneza, 3, 294–295.
- [11] Ovcharenko, F. D. (2000). *Memories*. Kyiv: Oriana.
- [12] Speech by the Minister of Public Order of the Ukrainian SSR I. Kh. Golovchenko at the All-Union Conference-Seminar of Heads of Bodies of the Ministry of Public Order of the USSR, March 27–31. (2016). *Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Events, Leaders, Documents and Materials (1917–2017)* [M. G. Verbensky, O. N. Yarmysh, V. O. Kryvolapchuk, T. O. Protsenko, V. V. Tkachenko, V. M. Chisnikov, T. A. Plugatar, V. A. Dovbnya, O. V. Kozhuhar]; In A. B. Avakova (Ed.). Kyiv, 2016. Vol. 6.: Ministry of Internal Affairs – Ministry of Public Order of Soviet Ukraine during the period of de-Stalinization and further reorganizations (March 5, 1953 – December 1968). Kyiv–Kharkiv: Machulin.

Володимир Анатолійович Греченко

Доктор історичних наук, професор

Завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства

Харківський національний університет внутрішніх справ

61000, проспект Льва Ландау, 27 Харків, Україна

Volodymyr A. Grechenko

Doctor of Historical Sciences, Professor

Head of Department of Humanities and Ukrainian Studies

Kharkiv National University of Internal Affairs

61000, 27 Lva Landau Av., Kharkiv, Ukraine

Сергій Сергійович Бандурка

Доктор філософії

Докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

61000, проспект Льва Ландау, 27 Харків, Україна

Sergii S. Bandurka

Doctor of Philosophy

Doctoral candidate of the Kharkiv National University of Internal Affairs

61000, 27 Lva Landau Av., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Греченко В. А., Бандурка С. С. Протидія злочинності в Україні у середині 1960-х років: досвід, уроки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. №4. С. 86–100.

Suggested Citation: Grechenko, V. A., & Bandurka, S. S. (2024). Combating Crime in Ukraine in the Mid-1960s: Experience, Lessons. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(4), 86–100.

Стаття надійшла / Submitted: 12/11/2024

Доопрацьовано / Revised: 12/12/2024

Схвалено до друку / Accepted: 19/12/2024